

Collective habits and social norms in labour supply : from micromotives to macrobehaviour

Citation for published version (APA):

Vendrik, M. C. M. (1993). *Collective habits and social norms in labour supply : from micromotives to macrobehaviour*. [Doctoral Thesis, Maastricht University]. Datawyse / Universitaire Pers Maastricht. <https://doi.org/10.26481/dis.19931022mv>

Document status and date:

Published: 01/01/1993

DOI:

[10.26481/dis.19931022mv](https://doi.org/10.26481/dis.19931022mv)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Nederlandse Samenvatting

Summary in Dutch

Een opmerkelijk verschijnsel in de economische wetenschap is dat in veel van haar modellen nog steeds uitgegaan wordt van de veronderstelling dat de voorkeuren en behoeften van mensen niet veranderen in de loop der tijd. Dit ondanks het feit dat er steeds meer aanwijzingen van het tegendeel zijn. Een treffend voorbeeld op het gebied van arbeidsaanbod zijn de veranderingen in houding van emanciperende getrouwde vrouwen ten aanzien van het al of niet hebben van een baan. Sinds de jaren vijftig en zestig is de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in veel OESO-landen sterk toegenomen. Traditioneel hebben economen deze ontwikkelingen proberen te verklaren als het resultaat van veranderingen in financiële variabelen zoals het voor vrouwen geldende uurloon, het inkomen van de echtgenoot en het belastingstelsel, en van veranderingen in demografische en sociaal-economische variabelen zoals het aantal kinderen en het opleidingsnivo van vrouwen. Hoewel zulke variabelen voor een aanzienlijk deel de toename van de arbeidsmarktparticipatie van getrouwde vrouwen kunnen verklaren, lijken zij maar een deel van het verhaal. Zowel historische beschrijvingen als terloopse observatie wekken de sterke suggestie dat wijzigingen in gewoonten en sociale normen en sociale beïnvloedingsprocessen ook een belangrijke rol hebben gespeeld. Zulke wijzigingen en processen hebben een rechtstreeks effect op de voorkeuren van de betrokken vrouwen, zodat de aanname van onveranderlijke voorkeuren moet worden losgelaten.

Om veranderende voorkeuren in de arbeidsmarktparticipatie van getrouwde vrouwen te kunnen modelleren, is het echter nodig om psychologische en sociologische inzichten in de economische modellen te integreren (en dat is iets waar veel economen moeite mee hebben). Het belangrijkste doel van dit proefschrift is om aan deze integratie van inzichten een bijdrage te leveren. Hoewel het belang van veranderingen in voorkeuren al werd onderkend door klassieke economen, dateren pogingen om dit soort veranderingen op een systematische manier in de mainstream economische theorie te verwerken van na de Tweede Wereldoorlog. De twee belangrijkste ontwikkelde theorieën van veranderende voorkeuren of m.a.w. voorkeursvorming zijn de theorie van *individuele gewoontevorming* en de theorie van *onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren*. (Deze theorieën worden echter, blijkens de aanhef van deze samenvatting, in veel economische modellen niet gebruikt.) Individuele gewoontevorming is het verschijnsel dat een persoon gewend raakt aan een bepaald gedrag dat zij (of hij) vertoont, en dat dit haar voorkeur voor dat gedrag versterkt. Onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren betekent dat de voorkeur van een persoon met betrekking tot een bepaald gedrag beïnvloed wordt door soortgelijk gedrag van voor haar belangrijke personen in haar sociale omgeving. Een andere, maar verwante theorie van voorkeursvorming is opgesteld door de Amerikaanse econoom George Akerlof. Zijn theorie van *sociale gebruiken* modelleert de effecten van het geloof in sociale normen op economisch gedrag en ook een versterkende terugkoppeling van dat gedrag op het geloof in sociale normen.

Tenslotte is de tegenhanger van individuele gewoontevorming *individuele verzadiging op lange termijn*. Dit is het verschijnsel dat mensen op lange termijn genoeg krijgen van een bepaald gedrag, zodat hun voorkeur voor dat gedrag vermindert. Dit wordt doorgaans als een onderdeel van de theorie van individuele gewoontevorming beschouwd.

Alle drie genoemde theorieën lijken heel relevant voor de ontwikkeling van de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en, meer in het algemeen, voor het arbeidsaanbodgedrag van zowel vrouwen als mannen (denk aan arbeidsethosnormen). Aan de andere kant is hierover nog maar weinig onderzoek gedaan. Daarom worden de drie theorieën in dit boek toegepast op arbeidsaanbod door ze te incorporeren in de microeconomische theorie van het arbeidsaanbod en door de implicaties hiervan af te leiden. Hierbij worden de drie theorieën uitgebreid en onderling geïntegreerd. Bovendien ligt de nadruk op de effecten van een niet-lineaire dynamiek van voorkeursvorming (zie hieronder) en op het afleiden van het gemiddelde gedrag in een sociale groep van mensen uit het individuele gedrag. Een korte weergave van wat er in de verschillende hoofdstukken van dit boek aan de orde komt, ziet er als volgt uit.

Individuele gewoontevorming

De standaard micro-economische theorie van arbeidsaanbod modelleert het aantal uren dat men betaald wil werken als het resultaat van een afweging van inkomen (of consumptie) en vrije tijd. Uit empirische studies komt naar voren dat zowel aan een bepaald nivo van inkomen als aan een bepaalde hoeveelheid vrije tijd een sterke mate van gewenning plaatsvindt. Dit leidt tot een zichzelf versterkend proces van individuele gewoontevorming. B.v. stel: een huisvrouw neemt een kleine deeltijdbaan aan. Zij raakt dan geleidelijk gewend aan het hogere gezinsinkomen en aan de kleinere hoeveelheid tijd die ze overhoudt voor het huishouden, haar gezin en/of zichzelf (samengevat als "onbetaalde tijd"). Hierdoor kan ze gemotiveerd worden om een deeltijdbaan van meer uren aan te nemen. Ook hieraan zal ze gewend raken, en als gevolg hiervan kan ze een deeltijdbaan van nog meer uren ambiëren. Uiteindelijk zal zo'n zichzelf versterkend proces zich stabiliseren op een deeltijdbaan van een bepaald aantal uren. Dit aantal uren wordt een lange termijn evenwicht genoemd. In een extreem geval kan het lange termijn evenwicht liggen bij een hoog aantal uren per week en heeft de vrouw (of man) zich ontwikkeld tot een "workaholic". Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat in dit model nog geen rekening wordt gehouden met het feit dat vrouwen (en mannen) niet elk aantal uren betaald kunnen werken dat ze zouden willen. Zo'n zgn. rantsoenering kan echter in het model ingebracht worden, en de implicaties hiervan komen ook ter sprake in het boek.

Hoewel een dergelijk model van zgn. stabiele gewoontevorming veel kan verklaren, kan het niet verklaren waarom bepaalde langdurig werklozen, hoewel ze hun oude baan onvrijwillig verloren hebben, gedemotiveerd raken om een nieuwe baan aan te nemen. Bovendien geeft het wellicht een onvoldoende verklaring van emancipatieprocessen waarin voormalige huisvrouwen een sterke oriëntatie op betaald werk ontwikkelen. In dit boek worden zulke diepgaande veranderingen van voorkeuren en gedrag gemodelleerd als de uitkomsten van *instabiele* niet-lineaire gewoontevorming. Een model voor dergelijke gewoontevorming is ontwikkeld door de recente Nobelprijswinnaar Gary Becker in samenwerking met Kevin Murphy om het consumptiegedrag van verslaafden te verklaren. Er is dan sprake van een instabiel lange termijn evenwicht van het aantal betaalde arbeidsuren

dat inligt tussen een stabiel lange termijn evenwicht voor een relatief hoog aantal uren en een ander stabiel lange termijn evenwicht voor een laag aantal uren of nul uur. Dit leidt tot een polarisatie in gedrag en gewoontes: aan de ene kant, als het aantal betaalde arbeidsuren aanvankelijk boven de instabiele evenwichtswaarde ligt, induceert de gewoontevorming een stijging van het aantal uren naar het stabiele evenwicht van een relatief hoog aantal uren en bijbehorende gewinning. Zo'n evenwicht kan het gedrag en de gewoontes van een "geëmancipeerde" vrouw met een baan of een "workaholic" (als het aantal werkuren hoog is) beschrijven. Aan de andere kant, als het aantal betaalde arbeidsuren aanvankelijk onder de instabiele evenwichtswaarde ligt (vgl. een waterscheiding), leidt de gewoontevorming tot een daling van het aantal uren naar het stabiele evenwicht van een laag aantal uren of nul uur en bijbehorende gewinning. Het evenwicht voor nul uur kan dan corresponderen met een huisvrouw of een "vrijwillig langdurig werkloze". Daar het aanvankelijke aantal uren afhangt van de ontwikkeling van exogene (= buiten het model bepaalde) variabelen zoals het uurloon of de vraag naar arbeid (b.v. werkloosheid) in het verleden, bepalen deze ontwikkelingen naar welk van de twee stabiele evenwichten het aantal uren toebeweegt. Deze eigenschap van het model wordt in het boek *individuele hysteresis* genoemd. Voor bepaalde waarden van exogene variabelen kan het stabiele evenwicht waarnaar toebewogen wordt, instabiel worden en vervolgens verdwijnen. Als een soort sneeuwbal effect induceert dit een instabiel gewoontevormingsproces naar het andere stabiele evenwicht. Zo'n drastische overgang wordt een *individuele catastrofe* genoemd. Individuele catastrofes in gedrag en gewoontes kunnen zich hebben voorgedaan (en kunnen zich nog steeds voordoen) in het emancipatieproces van individuele getrouwde vrouwen.

In de hoofdstukken 3 en 4 van deze studie wordt deze niet-lineaire dynamiek van individuele gewoontevorming nader geanalyseerd. In het bijzonder worden grafieken van het individuele lange termijn aanbod van betaalde arbeidsuren als functie van het uurloon geconstrueerd en worden voldoende en noodzakelijke voorwaarden voor het optreden van individuele hysteresis en catastrofes afgeleid. Verder wordt het instabiele individuele gewoontevormingsmodel aangevuld met de effecten van individuele verzadiging op de zeer lange termijn. Tenslotte worden uit de grafieken van het individuele lange termijn arbeidsaanbod grafieken van het gemiddelde lange termijn arbeidsaanbod in een sociale groep afgeleid. Hierbij wordt rekening gehouden met verschillen tussen mensen in voorkeuren, gewoontes en externe omstandigheden.

Onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren

Een belangrijk onderscheid bij onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren is dat tussen zgn. *bandwagon effecten* en *omgekeerde bandwagon effecten*. Een bandwagon effect houdt in dat een bepaald gedrag van significante anderen iemands voorkeur met betrekking tot dat gedrag versterkt. Aan de andere kant is er sprake van een omgekeerd bandwagon effect, als een bepaald gedrag van significante anderen iemands voorkeur met betrekking tot dat gedrag afzwakt. De literatuur richt zich vooral op bandwagon effecten, en de Nederlandse onderzoekers Arie Kapteyn en Isolde Woittiez vinden in een empirische studie met Nederlandse data significante bandwagon effecten op het arbeidsaanbod van vrouwen en mannen. Net als individuele gewoontevorming leidt deze vorm van onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren tot een zichzelf versterkend proces. Echter, nu speelt dit proces zich niet af op het nivo van afzonderlijke individuen, maar op dat van een sociale groep van

individueen. B.v., stel dat in een sociale groep van huisvrouwen sommigen een baan aanvaarden. Dit kan andere leden van de sociale groep ertoe bewegen om ook een baan te nemen of om een baan van meer uren te zoeken. Dit proces van elkaar "opfokken" tot meer betaald werk zal uiteindelijk tot een lange termijn evenwicht leiden, waarbij b.v. een meerderheid van de groep banen van een bepaald (maar in het algemeen onderling verschillend) aantal uren heeft en een minderheid thuisblijft.

Ook in dit geval kan het zichzelf versterkende proces instabiel zijn rond een instabiel lange termijn evenwicht dat inligt tussen twee stabiele lange termijn evenwichten. Afhankelijk van de beginsituatie beweegt de sociale groep zich dan naar hetzij het ene, hetzij het andere stabiele evenwicht. In het ene evenwicht werkt b.v. een meerderheid van de sociale groep uitsluitend als onbetaalde huisvrouw en in het andere evenwicht heeft een meerderheid een betaalde baan. Naar welk evenwicht de sociale groep op weg is, hangt af van de voorgeschiedenis van de sociale groep. Deze afhankelijkheid wordt *collectieve hysteresis* genoemd. Bovendien kan onder bepaalde omstandigheden, als een soort sneeuwbal effect, een instabiel bandwagonproces ontstaan van het ene naar het andere stabiele evenwicht. De sociale groep treedt dan en masse toe tot de arbeidsmarkt of treedt en masse uit. Dergelijke drastische overgangen binnen sociale groepen worden *collectieve katastrofes* genoemd en kunnen een rol gespeeld hebben (en nog spelen) in de sterke toename van de arbeidsmarktparticipatie van getrouwde vrouwen in veel OESO-landen sinds de jaren vijftig en zestig.

In hoofdstuk 5 wordt deze niet-lineaire dynamiek van onderling afhankelijke voorkeuren in arbeidsaanbod nader geanalyseerd. Eerst wordt een classificatie gegeven van de verschillende soorten sociale interactie die ten grondslag liggen aan de onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren in arbeidsaanbod. Vervolgens worden deze sociale interacties samengevat in een algemeen model, dat een zelfde soort structuur heeft als het individuele gewoontevormingsmodel. Deze analogie wordt gebruikt om grafieken af te leiden van het gemiddelde lange termijn arbeidsaanbod in een sociale groep als functie van het gemiddelde uurloon. Deze grafieken zien er echter op wezenlijke punten anders uit dan de grafieken van het gemiddelde lange termijn arbeidsaanbod die volgen uit het individuele gewoontevormingsmodel (dat geldt op het nivo van afzonderlijke individuen). Dit komt door de verschillen in voorkeuren en omstandigheden tussen leden van de sociale groep. Deze heterogeniteit vormt een tegenkracht tegen de neiging tot conformisme als gevolg van de onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren. Daarom leidt de heterogeniteit ook tot voldoende en noodzakelijke voorwaarden voor collectieve katastrofes en hysteresis die sterker zijn dan in het geval van een homogene sociale groep.

Collectieve gewoontevorming

Om tot een vollediger modellering van bovengenoemde empirische verschijnselen te komen, worden de in de hoofdstukken 3 en 4 geanalyseerde modellen van individuele gewoontevorming en de in hoofdstuk 5 behandelde modellen van onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren met elkaar geïntegreerd in de hoofdstukken 6 en 7. Dit leidt tot modellen van instabiele *collectieve gewoontevorming*. Deze modellen vallen uiteen in twee soorten. In hoofdstuk 6 worden modellen van onderling afhankelijke voorkeuren en *stabiele* individuele gewoontevorming onderzocht, terwijl in hoofdstuk 7 modellen van onderling afhankelijke voorkeuren en *instabiele* individuele gewoontevorming aan de orde komen. In het eerste

geval kunnen de onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren en de individuele gewoontevorming elkaar versterken tot een instabiel proces van collectieve gewoontevorming, maar werkt de individuele gewoontevorming ook remmend op de neiging tot conformisme, doordat ze verschillen in voorkeuren en gedrag tussen de leden van de sociale groep vergroot. In het geval van onderling afhankelijke voorkeuren en instabiele individuele gewoontevorming kunnen collectieve katastrofes en hysterese zich voordoen als het resultaat van een soort "tweetrapsraket". In de eerste trap induceert de instabiele individuele gewoontevorming individuele katastrofes van een aantal groepsleden van nul naar een maximaal aantal betaalde arbeidsuren of omgekeerd. De tweede trap ontbrandt, wanneer, ten gevolge van een voldoende sterke onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren, de individuele katastrofes daaropvolgende individuele katastrofes van andere groepsleden "triggeren" in die mate dat een collectieve katastrofe ontstaat. Dan begint b.v. een explosief groeiend aantal groepsleden een explosief groeiend aantal betaalde arbeidsuren te werken. Deze arbeidsaanboddynamiek wordt geanalyseerd voor twee subgevallen, nl. Geval A van heterogeniteit van de groepsleden in persoonlijke voorkeur voor onbetaalde tijd en in de mate van geneigdheid tot individuele gewoontevorming en Geval B van heterogeniteit in de mate van ontvankelijkheid voor sociale beïnvloeding. Voor beide subgevallen worden voldoende (en noodzakelijke) voorwaarden voor collectieve katastrofes afgeleid en worden interessante grafieken van het gemiddelde lange termijn arbeidsaanbod geconstrueerd, die twee domeinen van katastrofaal gedrag aan weerskanten van een S-vormig domein van onveranderlijk hysteresegegedrag vertonen (zie de figuur op de kapt van dit boek).

Dynamiek van sociale normen

Een theorie van voorkeursvorming die verwant is aan de hierboven besproken theorieën, is de door George Akerlof ontwikkelde theorie van sociale gebruiken. Deze theorie bestaat uit een model voor de korte termijn en een model voor de lange termijn. Het korte termijn model beschrijft de invloed van het geloof in sociale normen op economisch gedrag. Deze invloed is tweeledig. In de eerste plaats zullen mensen, als zij geloven in de juistheid van een bepaalde sociale norm, zich overeenkomstig deze norm willen gedragen om niet met zichzelf in conflict te raken. Sociologen spreken dan over het effect van een *geïnternaliseerde sociale norm*. In de tweede plaats zullen mensen, als zij deel uitmaken van een sociale groep waarvan veel leden geloven in de sociale norm, zich willen conformeren aan deze norm om niet met de nek te worden aangekeken. M.a.w., de meeste mensen zijn gevoelig voor hun reputatie in een sociale groep waartoe zij behoren, en dit leidt tot wat sociologen *sociale controle* noemen. Daarnaast wordt in het lange termijn model van Akerlof aangenomen, dat naarmate meer groepsleden de sociale norm in hun gedrag aan hun laars lappen (b.v. met het oog op economisch gewin), op langere termijn het geloof in de norm in de sociale groep wordt ondermijnd. Dat wil zeggen: het aantal groepsleden dat nog gelooft in de norm, neemt dan af. Aan de andere kant, naarmate meer groepsleden zich conformeren aan de norm, wordt op langere termijn het geloof in de norm in de sociale groep versterkt, d.w.z. het aantal groepsleden dat gelooft in de norm, neemt dan toe. Aldus beschrijft het lange termijn model van Akerlof processen van internalisatie en "externalisatie" van een sociale norm, waardoor het geloof in die sociale norm verandert.

In hoofdstuk 8 wordt een variant van de theorie van sociale gebruiken toegepast op arbeidsaanbod. Eerst wordt een overzicht gegeven van sociale normen die een rol lijken te

spelen in het arbeidsaanbod van mannen en vrouwen. Alleen de implicaties van sociale normen in het arbeidsaanbod van vrouwen worden uitgewerkt, maar de implicaties van sociale normen in het arbeidsaanbod van mannen kunnen op een soortgelijke manier worden geanalyseerd (ze zijn wel op wezenlijke punten anders). In het bijzonder wordt de theorie van sociale gebruiken toegepast op een traditionele norm, die zegt dat getrouwde vrouwen met kinderen thuis behoren te blijven om voor de kinderen en het huishouden te zorgen. We noemen dit de *huishoudnorm* (of achter-het-aanrecht-norm). Het resulterende model blijkt een zelfde soort structuur te hebben als een grensgeval van het bovengenoemde Geval B van het collectieve gewoontevormingsmodel in hoofdstuk 7. Dit betekent dat, als we het begrip "gewoonte" in bredere zin opvatten als "algemene houding" of "habitus", de effecten en dynamiek van sociale normen in de theorie van sociale gebruiken kunnen worden geïnterpreteerd als één van de mogelijke "kanalen" waarlangs instabiele collectieve gewoontevorming zich kan ontwikkelen. Verder maakt een vergelijking met andere toepassingen van de theorie van sociale gewoonten in de literatuur duidelijk, dat de toepassing in dit boek twee paar essentiële elementen toevoegt aan het algemene beeld, nl. individuele en collectieve hysteresis en individuele en collectieve catastrofes. Tenslotte wordt het arbeidsaanbodmodel voor getrouwde vrouwen uitgebreid met een emancipatoire sociale norm van *economische zelfstandigheid*, die de traditionele huishoudnorm steeds meer lijkt te verdringen en die zegt dat niet-alleenstaande vrouwen een baan behoren te hebben die hen financieel onafhankelijk van hun partner maakt. Deze uitbreiding blijkt allerlei interessante effecten te hebben die ook worden geanalyseerd.

Dynamiek van de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen

In hoofdstuk 9 wordt de empirische relevantie van de theoretische modellen die in de voorafgaande hoofdstukken zijn opgesteld, onderzocht door ze toe te passen op lange termijn ontwikkelingen van de arbeidsmarktparticipatie van Nederlandse en Amerikaanse getrouwde vrouwen. Terwijl de participatiegraad van Nederlandse getrouwde vrouwen opmerkelijk laag en stabiel was vanaf eind vorige eeuw tot begin jaren zestig, nam hij daarna sterk toe. De mogelijke rol van onderlinge afhankelijkheid van voorkeuren en sociale normen in laatstgenoemde toename is econometrisch onderzocht door de Maastrichtse onderzoeker Sjoerd Romme voor de periode 1971-1985. Hij vindt significante en aanzienlijke effecten van deze factoren, maar zijn participatievergelijkingen zijn niet systematisch afgeleid van een achterliggend micro-economisch arbeidsaanbodmodel.

Om hierin verbetering te brengen, worden in hoofdstuk 9 participatievergelijkingen voor een sociale groep of deelpopulatie van getrouwde vrouwen met schoolgaande of kleine kinderen afgeleid uit de theoretische modellen van de voorafgaande hoofdstukken. Deze participatievergelijkingen hebben, als gevolg van hysteresis-effecten van individuele gewoontevorming, verschillende specificaties voor toetreding tot de arbeidsmarkt en uittreding, en zij suggereren dat de participatievergelijkingen van Romme en andere onderzoekers ernstige specificatiefouten bevatten. De sterk niet-lineaire dynamiek van collectieve gewoontevorming en sociale normen leidt ertoe dat de zgn. lange termijn elasticiteiten van de participatiegraad als functie van het uurloon en andere exogene variabelen lage waarden hebben bij relatief lage waarden van de participatiegraad en veel hogere waarden bij hogere participatiegraden. Dit impliceert dat een verhoging van het uurloon met één procent in de jaren vijftig en daarvoor, toen de participatiegraad laag was,

een veel kleiner procentueel effect op de participatiegraad had dan in de jaren zeventig en tachtig met hun hogere participatiegraden. De achterliggende reden is dat de dynamiek van collectieve gewoontevorming en sociale normen in de jaren vijftig en daarvóór het traditionele rollenpatroon van man en vrouw bevestigde, terwijl zij in de jaren zeventig en tachtig de in de jaren zestig ingezette verandering van het rollenpatroon juist versterkte. Op een meer overtuigende wijze dan de gebruikelijke statische modellen, lijkt dit een verklaring te bieden van de opmerkelijk lage en stabiele participatiegraad van Nederlandse getrouwde vrouwen vóór het begin van de jaren zestig en de sterke toename van deze participatiegraad daarna.

Laatstgenoemde sterke toename alsmede de eerder ingezette sterke stijging van de participatiegraad van getrouwde vrouwen in andere OESO-landen kan veroorzaakt zijn door collectieve catastrofes binnen sociale groepen. Een voldoende en noodzakelijke voorwaarde voor deze mogelijkheid wordt afgeleid en een zelfde soort arbeidsaanbodgrafiek als in hoofdstuk 7 wordt verkregen (zie de figuur op de kaft). Door de schaarste aan data op het nivo van sociale groepen is het echter erg moeilijk om collectieve catastrofes op dit nivo te identificeren. Verder wordt het feit dat de participatiegraad van getrouwde vrouwen in de Verenigde Staten niet sterk daalde, toen de Amerikaanse soldaten terugkeerden uit de Tweede Wereldoorlog, verklaard als het resultaat van hysteresis-effecten van collectieve gewoontevorming. Tenslotte wordt de ontwikkeling van de participatiegraad van Nederlandse getrouwde vrouwen na de Tweede Wereldoorlog opgevat als het resultaat van een culturele golf rond een opwaartse trend in de door werkgevers uitgeoefende vraag naar arbeid van vrouwen. De culturele golf wordt veroorzaakt door een combinatie van collectieve gewoontevorming (inclusief sociale normen) op een middenlange termijn en collectieve verzadiging op een zeer lange termijn. Daar de twee mechanismen geassocieerd kunnen worden met concepties van respectievelijk Marx en Maslow, wordt de culturele golf betiteld als de Marx-Maslow-golf (of M & M golf).